

Regionalizm w architekturze wsi jako czynnik wpływający na zachowanie tożsamości lokalnych i indywidualnych cech kulturowych

Anna Bocheńska-Skałeczka

Regionalism in
Architecture of a
Village as Factor
Effecting Behavior
of Local Identity and
Individual Cultural
Features

Nowoczesność a tradycja...

Modernity versus Tradition...

Rozważania czysto teoretyczne czy projektowe na ten temat trwają już właściwie kilkadziesiąt lat. Oczywiście można podzielić je na kilka etapów. Posiadały także kilka punktów zwrotnych. Chciałabym jednak skupić się na dniu dzisiejszym, tym bardziej, że wydaje się, iż pojęcie tradycji czy regionalizmu nabrało obecnie nowego, a może po prostu dodatkowego znaczenia i wagi.

"Architektura w teorii regionalizmu jest odbiciem swego środowiska z jego zasobami naturalnymi i kulturowymi, przejawiającymi się w formie i detalu architektonicznym budowli, a także w cechach krajobrazowych całych zespołów urbanistycznych". Architektura regionalna jest zbiorem elementów naturalnych i kulturowych zestawionych według ich tradycyjnych powiązań wyróżniających jakiś obszar. Uogólniając jest to wypadkowa dwóch potężnych sił: natury i kultury.

W obecnej sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej, w dobie procesów integracyjnych zachodzących w Europie, poznanie i zrozumienie powiązań między tymi elementami, umiejętność ich wykorzystania i przede wszystkim możliwość wpływu na nie, będzie miało kolosalne znaczenie dla zachowania tożsamości lokalnych i indywidualnych cech kulturowych. Odkrywanie, poznawanie i pokazywanie własnej, odrębnej tożsamości jest bardzo potrzebne współczesnemu człowiekowi. Pozwala na integrację społeczną zapewniającą poczucie

bezpieczeństwa, o które we współczesnym świecie coraz trudniej, możliwą do przeprowadzenia „metodami pokojowymi” – za pomocą procesów kulturotwórczych.

Najpiękniejsze przykłady architektury regionalnej możemy spotkać na polskich wsiach. Jeśli chodzi o rejon Sudetów najczystszymi przykładami rodzimej architektury są zachowane do dzisiaj zagrody rolników, domy tkaczy, pracowników leśnych, a także obiekty sakralne oraz małomiasteczkowe domy rzemieślników i kupców.

Badania naukowe dotyczące architektury regionalnej wsi sudeckich rozpoczęły się pod koniec lat 70. Na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej pod kierunkiem prof. Tadeusza Biesiekierskiego powstało wiele prac naukowych i projektowych dotyczących zagadnień związanych z architekturą regionalną Sudetów². Powstał katalog form, praktyczne poradniki budowy domów dla inwestorów na tym terenie, katalog typowych domów o cechach regionalnych³. Została sformułowana *Karta Sudecka*⁴ określająca zasady projektowania, modernizacji obiektów budowlanych. Prace architektów, konserwatorów i historyków architektury umożliwiały sformułowanie w planach miejscowych zasad projektowania zgodnie z założeniami *Karty Sudeckiej* – zachowania charakteru regionalnego otoczenia. Badania i prace zespołu architektów *Region*⁵, którego kierownikiem był prof. Tadeusz Biesiekierski przedstawiały i tłumaczyły architekturę regionu sudeckiego.

Lata 70. to też walka między „modernistycznym spojrzeniem” (styl międzynarodowy, uniwersalizm), a „spojrzeniem regionalnym”. Sam

prof. Tadeusz Biesiekierski w jednym ze swoich wykładów określił siebie jako Regionalistę (mieszczącego się w szerokim zasięgu kierunku postmodernistycznego)⁶. Już w latach 80. postulował w swoich pracach, że *rozwój wsi polskiej winien iść w kierunku wykształcenia mocnych ośrodków gminnych jako centrów administracyjno-usługowych o możliwości dużego własnego oddziaływania cywilizacyjno-kulturowego i pełnienia wyższych funkcji społecznych*⁷. Wydaje się, że postulat ten jest nadal jak najbardziej aktualny. Świadomie kształtowana architektura współczesnej wsi, łącząca w sobie z jednej strony tradycję i regionalną formę, a z drugiej nowoczesne rozwiązania funkcjonalne, technologiczne i materiałowe – może w dużej mierze przyczynić się do jej rozwoju kulturalno-społecznego i ekonomicznego.

Jak tworzyć nową architekturę modyfikując regionalną tradycję?

How to create new architecture by modifying regional tradition?

W *Karcie Sudeckiej* czy późniejszych pracach poświęconych kontynuacji cech architektury regionalnej w zabudowie nowo projektowanej jest przedstawione pięć kierunków, sposobów projektowania budynków i modernizowania obiektów istniejących.

Przytoczę je wg porządku podanego przez Tadeusza Biesiekier-

skiego⁸, który z kolei opierał się na hierarchii sformułowanej przez Wojciecha Kosińskiego⁹:

- 1) cytat,
- 2) kopia,
- 3) naśladownictwo,
- 4) inspiracja,
- 5) negacja.

Najczęstszymi obecnie sposobami działania w Sudetach – są trzy pierwsze: cytat, kopia, naśladownictwo.

Cytat to przede wszystkim adaptacja, np. chałup na domy letniskowe czy wbudowywanie dawnych fragmentów w nowy obiekt.

Kopia polega na projektowaniu karczm, zajazdów, hoteli wg „regionalnych” zasad.

Te sposoby odbierane są pozytywnie przez samych użytkowników czy środowisko projektantów, choć mają charakter mało progresywny.

Naśladownictwo to przede wszystkim różne „wariacje na temat...” z różnym skutkiem, często dość kontrowersyjnym.

Inspiracja określona jest jako *twórcze nawiązywanie do przeszłości*. Jest to sposób oceniany w literaturze jako najcenniejszy i najtrudniejszy do osiągnięcia.

Negacja polega na zastosowaniu pełnego kontrastu, powrocie do modernizmu lub zastosowaniu zupełnie nowej formy.

Sposób określany mianem Inspiracji jest najwyżej oceniany przede wszystkim przez samych architektów. Jednocześnie trudno sprecyzować konkretne zasady, którymi należy się kierować wybierając tę drogę projektowania. Jest to związane ze zrozumieniem „ducha miejsca” (*genius loci*), potrzeb użytkownika czy umiejętnościami, warsztatem samego projektanta.

Ktoś może w tym momencie stwierdzić, że nie ma regionalnej architektury czy o cechach regionalnych tylko jest architektura dobra lub zła.

Kształtowanie współczesnej, górskiej architektury według zasady Inspiracji polega często na projektowaniu form architektonicznych nawiązujących lub wręcz naśladowających formy naturalne, inspirowane naturalnym otoczeniem, gdzie najważniejszą rolę pełni użyty rodzimy materiał. Drugi sposób kształtowania zabudowy według tej zasady to nowa interpretacja miejscowej kultury, *polegająca na odrzuceniu powszechnych klisz i teatralnych inscenizacji*¹⁰. *Cechy regionalne, charakterystyczne dla danego obszaru mogą występować tylko w pojedynczych elementach (wnętrza, jednostki ukształtowania czy jednostki pokrycia), bądź we wszystkich elementach jednocześnie*¹¹, dlatego często spotykamy się z zastosowaniem tylko jednego elementu o cechach regionalnych w nowym obiekcie – oczywiście nie powinno to polegać wyłącznie na fizycznym umieszczeniu jakiegoś elementu w budynku, np. słupa z zastrzałami we wnętrzu restauracji MacDonalds w Zakopanem.

Nowo projektowane obiekty muszą spełniać już inne wymagania techniczne, użytkowe niż te z przeszłości – to stwarza projektantom nowe możliwości w interpretacji czy modyfikacji regionalnej tradycji. Tradycyjne wzorce powinno się dostosować do współczesnego życia i sposobu mieszkania. Ten aspekt jest bardzo ważny, a jednocześnie pomocny w wyborze sposobu modyfikacji regionalnej tradycji. W przypadku projektowania nowej zabudo-

wy, kontynuującej cechy architektury regionalnej, istotną sprawą jest jej odbiór przez użytkownika. Czego od projektanta oczekuje przyszły użytkownik? Na kontynuacji, jakich cech tradycyjnej architektury mu najbardziej zależy i dlaczego? Jakie czynniki powinny przede wszystkim wpływać na modyfikowanie tradycyjnych wzorców?

Upowszechnianie zasad kompozycji urbanistycznej i architektonicznej – Karta Krakowska Architektury Regionalnej, Karta Sudecka, Karta Opolska – przykłady dokumentów mających pomóc w twórczej interpretacji architektury regionalnej

To promote the rules of spatial composition of housing and architecture: The Charter of Cracow, The Charter of Sudetes, The Charter of Opole – examples of documents to help in the creative interpretation of regional architecture

Kształtowanie współczesnej zabudowy nawiązującej do cech architektury regionalnej nie może odbywać się bez odpowiedniej bazy legislacyjnej. Potrzebne są zarówno odpowiednie procedury prawne, normy projektowe oraz wytyczne projektowe. Wszystkie te elementy powinny tworzyć spójną całość, która byłaby respektowana i stosowana przez wszystkich uczestników pro-

cesu, jakim jest projektowanie i realizacja nowej zabudowy w krajobrazie o cechach kulturowych.

Istotną sprawą jest także popularyzacja wiedzy o regionie, architekturze regionalnej, a także zagadnień związanych z kontynuacją cech architektury rodzimej w nowo projektowanej zabudowie w środowisku projektantów, urzędników, inwestorów i wykonawców. Niezbędna jest także ciągła wymiana informacji między przedstawicielami tych środowisk.

Dokumenty formułujące kierunki, zasady kształtowania nowej, regionalnej architektury powinny mieć zarówno moc prawną jak i być źródłem inspiracji twórczej dla projektantów.

W latach 80. i 90. powstały w Polsce trzy dokumenty nazwane przez ich twórców *Kartami*:

*Krakowska Karta Architektury Regionalnej*¹² w 1986 roku opracowana przez zespół architektów głównie z Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej pod kierownictwem prof. zw. dr hab. inż. arch. Andrzej Skoczka. *Karta Sudecka*¹³ od roku 1979 roku do 1987 roku (pełna wersja dokumentu) opracowana przez zespół architektów *Region* pod kierownictwem dr. hab. inż. arch. prof. Tadeusza Biesiekierskiego z Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej i *Karta Opolska*¹⁴ w 1995 roku opracowana przez: prof. dr hab. inż. arch. Ryszarda Żabińskiego z zespołem z Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej.

Bezpośrednią przyczyną powstania wyżej wymienionych dokumentów był zły stan techniczny większości regionalnych budynków oraz nie zachowywanie regionalnego charakteru otoczenia przez nowo projektowaną zabudowę.

Celem twórców *Kart* była zarówno popularyzacja zagadnień związanych z regionalizmem i architekturą regionalną, jak również sformułowanie zasad pomocnych w kształtowaniu nowej zabudowy i modernizowaniu, remontowaniu już istniejących obiektów. Stworzenie materiałów, które mają pomóc projektantom w twórczej interpretacji architektury regionalnej.

Autorzy wszystkich *Kart* podkreślali, że są to dokumenty otwarte, mające charakter rozwijających się, które powinny być udoskonalane w kolejnych redakcjach.

Powstałe do tej pory prace miały charakter przede wszystkim inspirujący. Po ich zweryfikowaniu, należy jeszcze raz powrócić do tego rodzaju działań, w obecnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej i przestrzennej.

Poznanie opinii zarówno projektantów, jak też inwestorów i użytkowników, na temat: Jak tworzyć nową architekturę modyfikując regionalną tradycję? – będzie pomocne w określeniu, na jakim poziomie i w jakim kierunku podąża twórcza interpretacja architektury regionalnej. Możliwa będzie również ocena stopnia radzenia sobie projektantów z wzajemnym powiązaniem cech architektury tradycyjnej z nowymi rozwiązaniami funkcjonalnymi i technologicznymi, a w efekcie – ocena sposobu realizowania nowo projektowanych obiektów oraz prawidłowego ich funkcjonowania w otaczającym środowisku.

Anna Bocheńska-Skałecka

Architekt, doktorantka na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej
Architect, PhD student of Department of Architecture,
University of Technology, Wrocław

DOLNOŚLĄSKIE PASMO SUDETÓW

23

PRZYKŁAD ZABUDOWY PARTEROWEJ
O CHARAKTERZE REGIONALNYM

KARTA
SUDECKA

1. NOWAWIEŚ DOM WIEJSKI
2. SIENNA DOM WIEJSKI
3. ST.GIERAŁTÓW DOM WIEJSKI
4. JODŁÓW DOM WIEJSKI
5. POGWIZDÓW DOM WIEJSKI
6. STBOGACZOWICE DOM WIEJSKI

DOLNOŚLĄSKIE PASMO SUDETÓW

25

② ZBYT SWOBODNA INTERPRETACJA
DZIEDZICTWA ARCH.REGIONALNEJ

KARTA
SUDECKA

(A) – BUDYNEK MIESZKALNY NR.129-WOJCIESZYCE GM.ST.KAMIENI-
-CA

(B) – BUDYNEK USŁUG.ADM.–STARA KAMIENICA

Przypisy

¹ A. Skoczek z zespołem, *Krakowska Karta Architektury Regionalnej*, Kraków, 1986, Architektura nr 5/87, Warszawa, 1987.

² M.in.: T. Biesiekierski, S. Będkowski, S. Bocheński, A. Jarosiński, S. Wiatrzyk, *Studium architektury regionalnej wsi dolnośląskiego pasma Sudetów*, Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 1979; T. Biesiekierski, S. Bocheński, E. Trocka, S. Wiatrzyk, *Architektura regionalna wsi Dolnośląskiego Pasma Sudetów*, Architektura, 1985, nr 3, s. 38-40; T. Biesiekierski, S. Bocheński, E. Trocka-Leszczynska, J. Piskozub, S. Wiatrzyk, *Pierwiastki tradycji we współczesnej architekturze wsi Dolnośląskiego Pasma Sudetów (Podregion Zachodni)*, maszynopis, Raport Inst. Arch. i Urb. Pwr. 133, Wrocław, 1991.

³ M.in.: T. Biesiekierski, S. Bocheński, E. Trocka, S. Wiatrzyk, *Elementy i detale archi-*

tektury regionalnej Dolnośląskiego Pasma Sudetów, Woj. Biuro Plan. Przestrz. i Nadz. Bud. Wałbrzych, Wrocław, 1982; T. Biesiekierski, S. Bocheński, E. Trocka-Leszczynska, S. Wiatrzyk, S. Jarosiński, J. Suchodolski, *Vademecum inwestora i projektanta działającego w rejonie Sudetów Zachodnich*, maszynopis, Raport Inst. Arch. i Urb. Pwr. 117, Wrocław, 1989, Woj. Biuro Plan. Przestrz. i Nadz. Bud. Wałbrzych, Wrocław, 1990.

⁴ T. Biesiekierski, *Karta Sudecka*, Dolnośląski Przegląd Gospodarczy nr 4, s.10, 1976; T. Biesiekierski, S. Bocheński S., A. Jarosiński, J. Suchodolski, E. Trocka, S. Wiatrzyk, *Karta Sudecka* maszynopis, Raport Inst. Arch. i Urb. Pwr. nr 73, Wrocław, 1987.

⁵ Badania nad budownictwem wiejskim na terenie Sudetów i Pogórza Sudeckiego były prowadzone w okresie powojennym pod kierunkiem Tadeusza Biesiekierskiego w Zakładzie Projektowania Budynków Wiejskich Instytutu Architektury i Urbanistyki Politech-

niki Wrocławskiej – grupa Region: Tadeusz Biesiekierski, Stanisław Bocheński, Stanisław Wiatrzyk, Elżbieta Trocka. Obejmowały takie dziedziny jak: analizę cech regionalnych budownictwa wiejskiego (architektonicznych i konstrukcyjno-materiałowych), określenie zasad prowadzenia remontów, modernizacji i adaptacji budynków inwentarskich, wyznaczenie kierunków projektowania nowej zabudowy na obszarach występowania sudeckiej architektury regionalnej.

⁶ T. Biesiekierski, *Pierwiastki tradycji jako inspiracja do kształtowania współczesnej formy w Sudetach* (dla Wydawnictwa UW Wałbrzych) [w:] *Architektura regionalna*, materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994 r., Wałbrzych 1996, s. 5.

⁷ T. Biesiekierski, S. Będkowski, S. Bocheński, A. Jarosiński, S. Wiatrzyk, *Studium architektury regionalnej wsi dolnośląskiego pasma Sudetów*, Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 1979, s. 8.

⁸ T. Biesiekierski, *Pierwiastki tradycji jako inspiracja do kształtowania współczesnej formy w Sudetach* (dla Wydawnictwa UW Wałbrzych) [w:] *Architektura regionalna*, materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994r., Wałbrzych 1996, s. 7-8.

⁹ W. Kosiński, *Regionalizm* [w:] *Architektura* 1981,1, Warszawa 1981.

¹⁰ G. Krzechowicz, *Nowe budownictwo w Alpach* [w:] *Architektura – Murator*, nr 11/2002, Warszawa 2002.

¹¹ M. Leniartek, *Kontekst architektury regionalnej* (dla Wydawnictwa UW Wałbrzych) [w:] *Architektura regionalna*, materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994 r., Wałbrzych 1996, [za:] J. Bogdanowski, *Współczesne problemy architektoniczno-krajobrazowe Podhala* [w:] *Materiały z III Ogólnopolskiego Sympozjum Architektury Regionalnej*, Kraków–Zakopane 1982r., s. 35.

¹² Zakład Architektury Regionalnej na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej współorganizował przez 10 lat OSAR – Ogólnopolskie Sympozja Architektury Regionalnej. Materiały pokonferencyjne, I-IX OSAR z lat 1980-1989, stanowią istotny dorobek dla regionalizmu w „szkole krakowskiej”. Podsumowaniem tej wieloletniej działalności jest *Karta Krakowska Architektury Regionalnej* opracowana i podpisana przez autorytety środowiska architektonicznego, ogłoszona 6 XI 1986, m.in.: w „Architekturze” i Tece KUiA O/Kr., PAN. Kierownikiem Zakładu Architektury Regionalnej w tym okresie był prof. arch. Andrzej Skoczek kontynuator idei prof. Włodzimierza Gruszczyńskiego.

¹³ Dokument składał się z dwóch zasadniczych części: tekstowej i graficznej. Sformułowane zostały w niej zasady kształtowania ówczesnej zabudowy na obszarze Dolnośląskiego Pasma Sudetów. Zawierała konkretne informacje, w jaki sposób projektować architekturę kontynuującą (wybrane) cechy architektury regionalnej. Oceniała również, na przykładzie zrealizowanych obiektów i projektów, ówczesne sposoby kształtowania nowej zabudowy w regionie sudeckim.

¹⁴ *Karta Opolska. Poradnik*, Wrocław, 1995, autorzy: prof.dr hab.inż.arch. Ryszard Żabiński z zespołem, WA Politechnika Wrocławska. Opracowanie jest syntetycznym zapisem cech charakterystycznych architektury i urbanisty-

ki regionu opolskiego, które powinny być, zdaniem autorów, kontynuowane w nowo projektowanej architekturze. W poradniku scharakteryzowane są cechy architektoniczne i urbanistyczne regionu, a także wyodrębnione te wartości kontynuacji. *Karta Opolska* jest dokumentem, którego autorzy-architekci działający na gruncie ideowego regionalizmu, na podstawie faktów historycznych i przykładów obiektów architektonicznych, opisują i uzasadniają swoje poglądy dotyczące kształtowania nowej architektury regionu Opolszczyzny.

Literatura

1. Biesiekierski T., 1976, *Karta Sudecka* [w:] *Dolnośląski Przegląd Gospodarczy*, nr 4, s.10.
2. Biesiekierski T., 1996, *Pierwiastki tradycji jako inspiracja do kształtowania współczesnej formy w Sudetach* [w:] *Architektura regionalna*, Materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994 r., Wałbrzych, s. 5-9.
3. Biesiekierski T., Będkowski S., Bocheński S., Jarosiński A., Wiatrzyk S., 1978, *Studium architektury regionalnej wsi dolnośląskiego pasma Sudetów* (maszynopis), Raport Instytutu Architektury i Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej, nr 23, Wrocław.
4. Bocheńska-Skałeczka A., 2004, *Społeczny odbiór nowo projektowanych obiektów w krajobrazie górskim* [w:] *Budowanie w pięknym krajobrazie*, materiały z konferencji w Karpaczu w dniach 20-21.06.2003 r., Oficyna Wydawnicza PW, Wrocław.
5. Bocheński S., Bocheńska-Skałeczka A., 2003, *Współcześnie realizowane budownictwo i rewitalizacja obiektów istniejących w odniesieniu do zmian systemu społeczno-gospodarczego kraju, na przykładzie Karpacza* (maszynopis), Raport Insty-

tutu Architektury i Urbanistyki PW, nr I-1/S-548/03, Wrocław.

6. Bogdanowski J., 1976, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*, Ossolineum, Kraków.

7. *Karta Opolska – Poradnik*, 1995, Wrocław.

8. Kosiński W., 1996, *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w najnowszych badaniach Instytutu Architektury Krajobrazu* [w:] *Architektura regionalna*, materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994 r., Wałbrzych, s. 27-34.

9. *Krakowska Karta Architektury Regionalnej* [w:] *Architektura*, nr 5/87.

10. Leniartek M., 1996, *Kontekst architektury regionalnej* [w:] *Architektura regionalna*, materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994 r., Wałbrzych, s. 35-37.

11. Tłoczek I., 1985, *Dom na polskiej wsi*, PWN, Warszawa.

12. Trocka-Leszczyńska E., 1995, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w regionie sudeckim*, Oficyna Wydawnicza PW, Wrocław.